

Уһук Хоту сир икки тыллаах эйгэтигэр алын кылаас

үөрэнээччитигэр кыраайы үөрэтии суолтата

Билинни кэмнэ оҕо обществоҕа уонна улахан дьонно сыһыана тосту уларыйда, оҕо тулалыыр эйгэҕэ сылдыһыта олох атын буолла.

Саха оҕото уратытын учуоттаан, сахалыы тыынна иитии бу кэм ирдэбилэ буолла. Үйэ сайдан истэҕин аайы араас норуот тыла эрэ буолбатах, культурата, өйө-санаата, майгыта-сигилитэ хардарыта кириитэ дирингээн иһэр. Оҕо тулалыыр эйгэттэн, алтыһар дьонуттан сүрдээх элбэх араас өрүттээх информацияны ылар. Тастан кириэр информация (телевидение, видео, интернет) оҕо уйулҕатын алдыатар, кутун-сүрүн ыһар. Оҕону сахалыы тыынна иитиини күүһүрдүөххэ диэн этиниилэр сылтан сыл аайы элбээн иһэллэр. Оҕону кыра сааһыттан олох муударастарыгар такыйахтаахпыт, өбүгэлэрбит үгэстэрин, сирдэрин-туомнарын тутуһан иитиэхтээхпит. Хаһан баҕарар, норуот үөрэҕириитэ этэринэн, оҕо аан бастаан олоххо үөрүүҕэ төрөппүттэриттэн ылар. Хас биирдии дьэ-кэргэн туспа олоххо көрүүлээх, ону тугу чорботон, тухха туһаайан, хайдах иитэриттэн оҕо инникитэ улахан тутулуктаах. Оҕону норуот педагогикатын ньымаларынан иитиигэ бары бииргэ тумсэн биир кэлим үөрэтэр эйгэ буолан сорунуулаахтык үлэлэтэхпитинэ, оҕону сирдээх гына иитиигэ олохторун онкулун онордубут диригэ тийиэхпитин сөп. Оҕону иитиигэ норуот иитэр ньымаларын туһаныы, сахалар бэйэбит үгэстэрибитигэр, итэҕэлбитигэр, төрүт культурабытыгар тирэҕирэн сирдээх быһыыга-майгыга иитии буолар.

Мин саныырбынан, оҕону сир-майгы өттүнэн иитиигэ бу теманы үөрэтэн көрдөхпүнэ, оҕо аан бастаан дьону, бэйэтин саастыылааҕын убаастыы үөрэниэхтээх уонна тулалыыр эйгэҕэ культуралаахтык сылдыһахтаах, ол барыта бэйэбиттэн тутулуктаах. Биһиги бэйэбит хайдах кэпсэтэрибит, хайдах тутта-хапта сылдырбытын оҕо көрөн үөрэнэр, үтүктэр.

Урут уруккаттан биһиги өбүгэлэрбит баар буолуохтарыттан сиреи майгыны тутуһаллара, оҕолоругар ону үөрэтэллэрэ, иитэллэрэ. Оҕо биһиги инники кэскилбит эрэ буолбатах, оҕо биһиги бүгүнгүбүт буоларын өйдөөн бары бииргэ үлэлэһэммит хайа хайабытыгар ситиһиилээх суол буоларын өйдүөх тустаахпыт. Ол иһин хас биирдии учуутал иитэр-үөрэтэр үлэтигэр төрөөбүт түөлбэтин материалыгар олобуран улахан болҕомтотун уураар.

Ол курдук, мин 1 кылаастан саҕалаан «Төрөөбүт түөлбэни үөрэтии» диэн дьарыгы ытабын. Бу дьарыкка оҕолор олорор уулуссаларыттан саҕалаан куораппыт, улууспут, республикабыт историятын, биллиилээх дьонун үөрэтэбит. Куораппыт түмэлин, библиотекатын кытта ыкса сибээстээхтик үлэлиибит.

Дьарык ис хоһооно:

Үөрэнээччилэр саастарын учуоттаан **1 кылааска** манньк темалары киллэрдим: куораппыт уулуссалара, өйдөбүннүктэрэ.

Бастакы кылааһы бүтэрэригэр оҕолор куораппыт иһигэр улуссаларынан көңүл сылдыа үөрэннилэр. Оҕолор төрөөбүт түөлбэлэрин үөрэтэн билэр интэриэстэрэ улаатар

Иккис кылааска куораппыт үөскээһинин, сайдыытын, биллиилээх дьонун туһунан үөрэтэбит. Куорат устун экскурсияҕа былыргы дьиэлэр тутууларын, түннүктэрин быһыытын сирийэн көрөн үөрэтэбит, чинчийэбит.

Кылааска төрөппүттэр кэлэн дьэ-кэргэтэрин, биллиилээх аймахтарын туһунан кэпсииллэр. Куораппыт киэн туттар дьоннорун, үлэ Геройдарын туһунан сүрдээх истин кэпсэтии тахсар, оҕолор билбэтэхтэрин билэн, аймахтарынан киэн туттан бараллар.

Бу кэмнэ өссө оскуолабыт историятын үөрэтэбит. Дьарыкпытын олохтоох түмэли кытта ыкса сибээстээхтик ытыабыт. Оскуолабыт, куораппыт историятын үөрэтэн НПКҕа кытабыт.

Өссө бу түһүмэххэ куораппытыгар үлэлиир тэрилтэлэрин кытта билсэбит. Төрөппүттэр бэйэлэрин үлэлэрин туһунан кэпсириллэр, билиһиннэрлэлэр.

Экскурсия кэмигэр, хайаан да, суолга сэрэхтээх буолуу туһунан кэпсэтии, сэрэтэр үлэ ытыллар.

Үһүс кылааска Дьааны фольклорун толорооччулары кытта билсипии, үһүйээннэри, норуот үгэстэрин үөрэтии дьарыктара ытыллаллар. Бу дьарыктарга Төрөөбүт төрүт түөлбөбитин историк харафынан көрөргө холонуу баар буолар. Ол аата дойдубут уруккутун, былыргытын уонна кэлэр кэскилин анааран көрөргө үөрэнии буолар.

Бу түһүмэххэ үөрэнээччилэр хас да группаҕа арахсан, соруудах ылан бэйэлэрэ үлэлииргэ үөрэнэллэр. Бу үлэ көрүнэ оҕолор коммуникативнай, атын дьону истэр, бэйэ үлэтин сатаан кэпсиир дьобурдарын сайыннарар.

4 кылаас программатыгар олорор куораппыт Россияҕа, республикаҕа, оройуонна суолтатын үөрэтэбит. Бу дьарыктарга оройуонмут биллиилээх суруйааччыларын, кинилэр айымньыларын үөрэтэбит.

4 кылааска дьарыктарбыт үксүн куорат библиотекатыгар, ааҕар балаҕаныгар ытыллаллар. Бу үлэҕэ библиотекардар өрүүтүн көхтөөх кыттыыны ылаллар. Ол курдук араас оонньуулар, викториналар, уруһуй, оноһук быыстапкалара, стенгазеталар онгосторбутугар тутуах көмөлөһөөччүлэбит кинилэр.

Литературнай дьарыктар оҕо тулалыыр эйгэтин, төрөөбүт түөлбөтин үөрэтэригэр, чинчийэригэр, тас эйгэтэ сайдарыгар олук буолаллара саарбахтаммат. Оҕолор кинигэни кытта үлэлииргэ үөрэнэллэрэ, кинилэр уопсай культуралара сайдарыгар тириэрдэр.

Бу дьарык түмүгүнэн, алын сүһүөх оскуоланы бүтэрээччи оҕо сатыахтаах, билиэхтээх өрүттэрэ:

- төрөөбүт түөлбөтин, үөрэммит оскуолатын туһунан өйдөбүлү ингэринии;
- төрөөбүт түөлбөтин диригэтэн үөрэтиигэ интэриэһин улаатыннарары;
- группанан, соботоһун үлэлиир дьобурун сайыннарары;
- төрөөбүт түөлбөтин культуратын, айылҕатын туһунан билиитин диригэтии;
- олоххо активнай буолууга иитии;
- дьэ кэргэнинэн, үөрэнэр оскуолатынан, төрөөбүт куоратынан киэн тутта үөрэнии.

Дьарык нэдиэлэҕэ биирдэ ытыллар.

Бу ытыллар үлэлэр барыта оҕону иитиигэ суолталара улахана саарбаҕа суох. Оҕо иннигэр төрөппүттэр, кырдыаҕастар эппиэтинэстэрэ үрдүүр. Бу ытык иэс, утумнааһын, удьуордааһын, туйах хатарааччыны иитии. Оччоһуна эрэ оҕолорбут бу үгэстэри тутуһан сиэр-майгы өттүнэн уйан, сайаҕас, чизһинэй буолуохтара, билиини эттэригэр-хааннарыгар ингэринэн үтүө үлэһиттэр тахсыахтара. Ол буолуо уруу-аймах дьоло, омук быһыытынан сайдыыбыт чыпчаала.

Быһыы-майгы айманар, дьүдэйэр кэмигэр норуот педагогикатын үтүө үгэстэрин сатабыллаахтык туһаныы-айылҕаттан айдарыылаах, амарах санаалаах сахабыт оҕото олоххо кириитин үктэлинэн, биһиги барыбыт баҕа санаабыт туолуутунан буолуохтун!

Ити курдук, норуот муударана, үйэлэргэ муспут баай үгэһэ, айар дьобурун талаана үгэс нөнүө көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэн иһэр. Оҕону иитии, үөрэтии, уһууу сүрүн эйгэтинэн дьэ кэргэн уонна общество буолар. Күннээҕи олох, үлэ, айылҕаҕа, киһиэхэ сыһыан төрөппүт, учуутал тус холобурун нөнүө оҕо төрөөбүт төрүт культуратын өйүнэн санаатынан өйдөөн, уйулҕатынан ылынан, сүрэбинэн-быарынан билэн улаатар.

Литература:

Литература:

1. Краеведение в школе. - Педагогическая энциклопедия, т. 2. – М., Советская энциклопедия, 1965.
2. Дьаангы олонхоһуттара уонна кинилэр олонхону толорор үгэстэрэ.- Якутск. 2014
3. Чехордуна, Е.П., Филиппова Н.И., Ефимова Д.Г. Олонхону тарҕатыы// Театр Олонхо: идеи и подходы / М-во культуры Рос.Федерации, ФГОУ ВПО «Аркт. гос. ин-т искусств и культуры». — Якутск : АГИИК, 2010.
4. Примерная программа по курсу «Культура народов Республики Саха (Якутия)»
1—4 классы
5. Олонхо педагогикатын концепцията (бырайыак)
6. Олонхо педагогикатыгар олобуран уруок таһынан иитиини уонна сайыннарыыны сүрүннүүр бырагыраамалар. 1—4 кылаас